

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертационния труд на доцент д-р Петя Стоянова Пачкова
на тема „ГРАЖДАНСКО ПОВЕДЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ ПО ВРЕМЕ НА
ПРЕХОДА“**

**за присъждане на научна степен „Доктор на политическите науки“
по Професионално направление 3.3. Политически науки,
Научна специалност „Политология“**

**РЕЦЕНЗЕНТ: проф. Александър Маринов,
Софийски университет “Св. Климент Охридски”**

1. Общи данни за процедурата и кандидата

Доц. д-р Петя Пачкова е добре известна на българската научна общност в областта на политическите и социологическите науки. Това е разбираемо с оглед на продължителната ѝ изследователска, преподавателска и публикационна дейност, най-вече като автор на множество монографии, статии и доклади. В този смисъл процедурата за присъждането на научната степен „Доктор на науките“ в нейния случай е съвсем логично стъпало в академичната реализация.

Представеният труд изпълнява от формална гледна точка всички количествени (внушителен обем от почти 500 страници) и качествени критерии за дисертация (структура, теза, равнопоставен и многопластов теоретичен и емпиричен анализ). Стриктно са очертани целта, задачите, тезите, хипотезите и методите на анализа. Библиографията включва над 370 източника - над 270 заглавия на кирилица и 40 заглавия на латиница; използвана е ефективно в дисертационното изследване.

Текстът на автореферата представя пълноценно съдържанието и идеите в дисертацията. Научните публикации по темата на дисертационното изследване са в достатъчен обем и са писани след предходните процедури в научната кариера на

дисертанта. От тях 2 са монографични изследвания, едното от които представлява публикация на част от дисертационния труд (съобразно изискванията на научното законодателство за публикуване на значима част от защитаваната дисертация). Преценявам справката за приносите в дисертационния труд за акуратна и съответстваща на аналитичните усилия. Процедурата на подготовката и защитата на дисертационния труд е спазена. Кандидатът отговаря на количествените параметри на националните изисквания по смисъла на ЗРАСРБ.

2. Обща оценка на дисертационния труд

Дисертацията на доц. д-р Петя Пачкова има всички формални и съдържателни качества на „дисертабилност“:

(1) формални – налице е смислена теза, пълноценна система на нейните елементи (обект, предмет, цел, хипотези), релевантен на съдържанието научен апарат и респектиращ обем;

(2) съдържателни – преглед на водещи взаимно допълващи се теории, сериозен обем ясно и смислено собствено мнение, доказани/отхвърлени хипотези, ефективен и ефикасен изход към управленската практика чрез създаване на апробиран чрез находчиво и обемно изследване инструментариум за измерване на функционирането на обекта на цялостното изследване.

Приемам аргументите на Петя Пачкова за актуалността на нейното изследване, като доводите ми са за нарастващата стойност на изследванията на гражданското поведение, недостатъчно развити в българската социална наука, които са полезни за публичната практика. Към това добавям неоспоримото значение на изследването за преподаването на редица дисциплини във фокуса на социалните науки.

Дисертационният труд несъмнено постига своя замисъл, като отчита йерархията и взаимозависимостта на отделните изводи. Цялата дисертация манифестира изследователската увереност на автора. Тя разкрива връзката на многогодишен изследователски и преподавателски опит с опита на практик. Онова, което доц. д-р Петя Пачкова всъщност прави е да демонстрира многостранно разбиране на непреходните

проблеми на гражданското поведение и желанието си да помогне чрез изтъкването на иновативни заключения. Тя не се притеснява да предложи своята експертиза. Паралелно с това доц. Пачкова има и друга целева група – професионалната общност на социалните изследователи у нас. Пред тях тя демонстрира лидерско място в познаването за своя дългогодишен обект – гражданската активност.

Така в най-общ план дисертационният труд представя гражданското поведение като функция на система от обуславящи фактори. За тази генерална цел доц. Петя Пачкова развива рамка за анализ на състоянието и обусловеността на гражданското поведение. В този контекст дисертационният труд попада изцяло в полето на заявеното научно направление 3.3. Политически науки.

При общата оценка на дисертационния труд намирам за най-съществено да се обърне внимание на няколко негови структурни особености:

Първа глава поставя здрава основа на цялостното изследване с анализа на същността, етапите и факторите за развитие на гражданското поведение. Успехът в това отношение до голяма степен се дължи на широкия методологически подход, който авторът следва, преплитайки философски, социологически и собствено политологически доводи. Научният жанр дисертация, особено на това ниво, изисква демонстрация на междудисциплинна култура, което Петя Пачкова постига убедително. Съгласен съм с авторското решение гражданското общество в дисертацията да се интерпретира „като съвкупност от дейности на граждани и граждански структури, които не са партиите като други основни граждански структури”.

Прагматичният подход към морално щекотливи, флуидни и нееднозначни теми, каквато е многоаспектната гражданска активност, води пряко до множество интересни и полезни изводи за това какво и как да се измерва, чрез прилагането на какъв инструментариум.

Втора глава проследява гражданското поведение на българите след 1989 г. Пространният хронологичен преглед намирам за оправдан, необходим и свързан с понататъшния анализ. Петя Пачкова извежда обобщението, че – «както е и при всички „нормални“ народи - така и повечето българи, протестират когато пряко са засегнати

техни лични права и интереси». Част от протестиращите очакват чрез участието си в граждански борби не да решават общосоциални проблеми, а да си осигурят някакви желани политически или професионални позиции.

Важна научна и практическа стойност има очертаната закономерност все повече българи да участват в граждански изяви и все по-често да се солидаризират с други българи.

В трета глава се разгръща анализът на тенденциите в развитието на гражданското поведение. Обосновани са основните насоки на изразяване на недоволство от страна на съвременния гражданин. Изяснени са типовете реакция на елитите към различните насоки за реакция на масите спрямо обществените тенденции. Като най-отворено и подкрепящо се оценява отношението към развитието на религиозността, която съвсем съзнателно и последователно се стимулира. Косвено и завоалирано са стимулирани неофашизма, ксенофобията, расизма.

Авторът стига до извода, че „не се води ефективна борба срещу престъпността, алкохолизма и злоупотребата с наркотици. По-скоро те се стимулират поради икономическите интереси на големи прослойки от управляващите елити”.

3. Приноси

Дисертационният труд на Петя Пачкова има както теоретично, така и приложно отношение към систематизацията и динамиката на гражданското поведение на българите в периода на прехода. Затова оценявам като най-съществени приносни моменти постигнатото определение на гражданско поведение, въведеното разграничение на основните етапи в развитието на българското гражданско общество, и особено задълбочения анализ на факторите, които предопределят качеството и количеството на гражданските изяви на българите по време на прехода. Всичко това има безспорна стойност, то е оригинално, потребно и създава основа за цял ред по-нататъшни анализи, които не биха били иначе предизвикани, а даже не биха били и възможни.

Сериозен принос на дисертацията може да се търси в изясняването на рамките на ефективност на гражданската активност на масите по принцип в рамките на съвременното общество, в това число и българското. Този анализ подпомага развитието на по-

реалистично отношение към демокрацията като политически режим, към възможностите на масите да влияят върху общественото развитие, върху вземането на решения за това развитие.

Накрая, но не и по значимост, принос на дисертацията е емпиричното изясняване и обосноваването на основните тенденции в развитието на гражданската активност на българите. Досега в българската литература липсва цялостен анализ на посоките на развитие на гражданската активност, на значимостта и полезността на тези посоки, както и на отношението на елита към тях.

4. Критични бележки, въпроси и препоръки

Изследването би могло да спечели, ако в проблематиката на гражданското поведение се открие факторът „лидерство” – и особено възникването на ново лидерство в процеса на съпротивата.

Също така, възниква въпросът относно потенциалните форми и механизми на трансформация на гражданския протест в политическо движение – със съответните възможности и заплахи.

5. Лични впечатления за кандидата.

Доц. д-р Петя Пачкова е не само високо компетентен преподавател, изследовател и автор, но и коректен колега, за което съм имал много поводи да се убедя по време на над 35 години професионални отношения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Като имам предвид

- безспорната компетентност на Петя Пачкова в специфична и не добре изследвана област;
- нейната теоретична и практическа експертиза в широкото поле на дисертационното изследване;
- продължителната активна дейност, известна както на научната общност, така и на мнозина представители на практиката;

- прякото значение на изводите за развитие на политологическата теория и практика у нас,
- и преди всичко поради направените приноси в дисертационното изследване,

предлагам на уважаемото научно жури да присъди убедено научната степен „Доктор на науките” по Професионално направление 3.3. Политически науки, Научна специалност „Политология” на доцент д-р Петя Стоянова Пачкова за дисертационния ѝ труд „Гражданско поведение на българите по време на прехода“.

29.08.2020 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

/Проф. д-р Александър Маринов/

REVIEW

**of the dissertation of Assoc. Prof. Petya Stoyanova Pachkova
entitled "The civil behavior of Bulgarians in times of transition"**

Scientific area of 3.3. Political sciences

for awarding the scientific degree "Doctor of Political Science"

**REVIEWER: Prof. Aleksandar Marinov,
Sofia University "St. Kliment Ohridski"**

1. Overall review of the procedure

Associate Prof. Petya Pachkova is well known to the Bulgarian scientific community both in the political and sociological studies. The reason for this fact is her long experience as an active researcher, a lecturer on several fundamental teaching subjects, and most of all the author of few monographs, articles and reports accumulated throughout several decades. Thus, the procedure for awarding the Doctor of Science degree in her case is a logical step ahead.

From a formal point of view the dissertation presented fulfills all quantitative (almost 500 pages) and qualitative criteria for dissertation (structure, thesis, balanced theoretical and empirical analysis). The theses, hypotheses, objectives and methods of analysis are well outlined. The scientific apparatus of more than 370 titles in English and Bulgarian is systematic and effectively used in the dissertation.

The text of the authoress presents the content and ideas in the dissertation. The scientific publications on the topic of dissertation research are of sufficient volume and are written after

the dates of the previous procedures in the scientific career of the candidate and are related to their subject. Of these, 1 is a monographic study directly on the topic of the dissertation in accordance with the requirements of the scientific legislation that a significant part of the dissertation being defended should be published in advance.

I find the self-report about the contributions to the dissertation work accurate and consistent with the analytical efforts. The procedure until the last moment of the defense of the dissertation is absolute. The dissertation is in line with the requirements of the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria Act (DASRBA).

2. Overall assessment of the dissertation

Assoc. Prof. Dr. Petya Pachkova's Doctor Habil thesis possesses all qualities of form and content required for a dissertation: (1) formal - there is a real thesis, a complete system of its elements (object, subject, thesis, hypotheses, goals); (2) content - a review of leading complementary theories, a large amount of clear and meaningful own opinion, proven or rejected hypotheses, effective and efficient exit to management practice by creating an in-depth and pre-tested toolbox to measure the effective functioning of the subject of the overall survey.

I accept the thesis of Petya Pachkova about the relevance of its research, as my arguments are about the unceasing value of research of civil behavior, underdeveloped in Bulgarian science, which are useful for political practice. To that, I add the undeniable importance of research to the quality of teaching an important course in the focus of social sciences.

The whole dissertation manifests the self-confidence of its author. It reveals the relationship of many years of research and teaching experience with the experience of a practitioner. What Professor Petya Pachkova actually does is to demonstrate a multifaceted understanding of the eternal problems of the civil activity and her willingness to help by highlighting innovative conclusions. At the same time Prof. Petya Pachkova has another target group - the political scientists in our country. In front of them, she demonstrates a leading position in the knowledge of her long-standing object - the civil activity and protest.

Thus, in general terms, the dissertation work represents the public interest as a function of systematical determination by multiple factors. For this general objective, Assoc. Prof. Petya

Pachkova develops an analytical framework for measuring the effectiveness of civil behavior. The dissertation work falls entirely within the field of the stated scientific field 3.3 Political Sciences.

I find it most important in the general assessment of the dissertation to pay attention to the following structural features:

The first chapter lays a solid foundation on the overall study with the analysis of essence, stages and factors influencing civil behavior. The success in this respect is largely due to the broad theoretical approach, intertwining philosophical, sociological and own political arguments. The scientific genre of dissertation necessarily requires a demonstration of multi-discipline culture that Petya Pachkova makes successful. I agree with the author's thesis, that "civil society represents the field of activity of different citizens and civil associations outside the parties a alternative form of social community".

The pragmatic approach to morally pervasive, variable and ambiguous topics, such as the multifaceted civil activity, leads directly to a number of interesting and useful lessons about what and how to measure by applying what toolbox.

The second chapter follows a description of the Bulgarians' civil behavior after 1989. I find this detailed chronological review justifiable, necessary and related to the further analysis. Petya Pachkova concludes that – as all “normal” people – most Bulgarians join protests when their personal rights and interests are threatened. Part of Bulgarian protesters takes part in civil resistance not in order to solve some societal problem, but to gain some political or professional advantages.

Of important theoretical and pragmatic importance is the conclusion that the number of Bulgarians, participating in various protests, is rising.

The third chapter is devoted to the analysis of main tendencies in Bulgarians' civil behavior. The main dimensions of public unrest are outlined. Furthermore, the verification of the elites' reactions to public protest takes place. The most supportive elite stand is registered in the area of religious activity, superb in measurable areas such as property management. In fact there's not a systematic counter activity towards crime and substance abuse, which are tolerated because of the economic interest of ruling elites.

3. Evaluation of contributions

The scientific contributions of the Doctor Habil thesis lay entirely in the declared subject matter of the study and are clearly oriented toward the conceptual and pragmatic development of civil behavior.

Contributions could be structured in *three main dimensions*:

First. Elaboration and successful application of civil behavior definition, as well as the outlining of main stages in its development. Hence, the development of analysis of factors influencing Bulgarians civil behavior in the transition period. All of this has undeniable value, it is original, necessary, and provides the basis for a whole series of further analyzes that would not otherwise be challenged and would not even be possible.

Second. The development and application of a structural model that clarifies the effectiveness framework of civil activity in today's society. It helps the development of a more realistic stance toward democracy and the capacity of mass impact on decision making.

Third. Last but not least an important contribution includes the empirical clarification of the main tendencies of Bulgarians' civil activity. Until now such kind of overall analysis represented a striking deficit in Bulgarian political studies.

The three dimensions of author's contributions lead to the conclusion that the Doctor Habil. thesis offers several major scientific and applied results contributing to the development of the field of political science. Thus the requirements of the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria Act (DASRBA) are met.

4. Critical remarks, questions and recommendations

The study could gain by involving in the civil context phenomena of leadership – especially new leadership evolving in civic resistance process.

Also, a question arises about the potential forms and ways of civil protest transformation into political movement, having in mind relevant possibilities and threats.

5. Personal impressions of the applicant

I am the witness of the fact that Assoc. Prof. Petya Pachkova is not only a highly competent lecturer, researcher and trainer, but also an active advocate of the norms and rules of academic integrity over 35 years of work.

CONCLUSION:

Considering the undisputed competence of Petya Pachkova in a specific and poorly researched field, her theoretical and practical expertise in the wide field of the specific dissertation research, resulting from nearly two decades of active activity which is known to the scientific community, the direct significance of the conclusions for the development of political theory and practice in our country, as well as the act of reviving a whole branch of the political science in Bulgaria, and above all due to the contributions made in the dissertation,

I propose to the honorable scientific jury to offer convincingly awarding of the scientific degree "Doctor of Science" in scientific field 3.3 Political Sciences to Assoc. Prof. Petya Stoyanova Pachkova for her dissertation thesis "The civic behavior of bulgarians in times of transition".

29.08.2020

REVIWER:

/Prof. Aleksandar Marinov/